

ПОНЯТТЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

THE CONCEPT OF REGIONAL ANTI-CRISIS MANAGEMENT AND THE NECESSITY OF ITS FORECASTING

У статті розглядається поняття антикризового управління на регіональному рівні. Представлено парадигми визначення регіону. Визначено основні умови антикризового управління регіоном. Розглянуто регіон як єдину, неподільну систему, що базується на певних принципах і взаємозв'язках, технологіях антикризового управління, виділено його особливості. Доведено, що регіон є одним із ключових об'єктів організаційно-економічних і політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя і задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку, тому він виступає ключовим елементом реалізації державної соціально-економічної політики, у зв'язку з тим, що сфера її переломлення поширюється передусім на регіональну економіко-політичну систему. Можна сказати, що функціонування економіки регіонів зумовлене комплексом інтересів держави, спрямованим на розроблення ефективної системи управління, що передбачає формування власної регіональної системи управління з правом вільного розпорядження наявними ресурсами й потенціалом.

Ключові слова: регіон, антикризове управління, методи антикризового управління, економічна безпека, прогнозування, середньострокове прогнозування.

УДК 352.07

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct63-5>

Максімова М.В.

к.е.н.,

доцент кафедри економіки та менеджменту

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сукуршева Г.О.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки та менеджменту

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Maksimova Maryna

Vasily Karazin National University of Kharkov

Sukursheva Hanna

Vasily Karazin National University of Kharkov

The concept of the anti-crisis management at the regional level is reviewed in the article. The basic conditions of the regional anti-crisis management are determined. The region is considered as a single, undivided system, based on specific principles, interconnections, and technologies of the anti-crisis management. It is proved that the region is one of the key objects of organizational and economic, political, and legal relations focused on the organization of the regional economy, advantageous living conditions and serving the population interests considering the specifics of its development. That's why the region is under consideration as the key element of the implementation of the national socio-economic policy, since the scope of its refractory extends, first, on the regional economic and political systems. We can say that the functioning of the region's economy is determined to the complex of national interests focused on developing an effective management system. This system provides for the formation of its own regional management system with the right of free disposal of existing resources and potential. It was established that an apparent emphasis in the stabilization of monetary and financial spheres of the economy has been observed in the implementation of anti-crisis measures in Ukraine, but measures focused on developing the real sector of the economy and its innovation potential are poorly implemented. The management systems, which operating at the regional level were designed to work in a stable economic environment and were few suitable for solving anti-crisis tasks during the period of decrease in business activity. Therefore, the actual scientific and practical task is to develop a valid complex of anti-crisis management measures within the public policy, adequate specifics of the demonstration of crises in mesozone, as the economic regions' security is an important factor in the macroeconomic stability of Ukraine. Forecasting results of the most important indicators of the development of the socio-economic sphere of territory and the level of its economic security are allowed to evaluate the effects from accepted managerial decisions and risks of their implementation as a system response to controlled and unmanaged factors.

Key words: region, anti-crisis management, anti-crisis management methods, economical security, prediction, medium forecasts.

Постановка проблеми. Сучасні умови характеризуються постійною конкурентною боротьбою країн за ринки збуту, енергетичні та інші ресурси, яка не припиняється ні в періоди зростання, ні в періоди падіння світової економіки і здійснюється за допомогою політичних, економічних, інформаційних та інших способів впливу. Регіони є частиною країни, і зовнішній негативний вплив на державу, скоріше за все, відіб'ється і на стані економіки територій, що входять у державу. Тому розроблення антикризових заходів та прогнозування економічного стану регіону є необхідністю в мінливому економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш послідовно і повно розкрито сутність антикризового управління в наукових працях таких учених, як О. Бланк, Л.О. Лігоненко, О.Л. Стоянова, І.В. Ситник. Питанням розроблення методики прогнозування регіонального економічного розвитку також присвячено значну увагу в роботах

таких науковців, як Р. Білик, В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк. Їхні праці є підґрунтям для вдосконалення існуючих методів прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів. За мінливого економічного середовища необхідно постійно вдосконалювати методи та інструменти антикризового управління на регіональному рівні та в країні у цілому, впроваджувати новітні технології прогнозування соціально-економічного розвитку задля вчасного реагування на негативні зміни. Тому постійне опрацювання наукових джерел та синтез різних методик та інструментів антикризового управління дадуть змогу органам місцевої влади побудувати ефективний механізм прогнозування та антикризового управління на місцевому рівні.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування поняття антикризового управління на регіональному рівні та необхідності його прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зміна реального позиціонування регіону у світовій економіці вимагає й зміни фундаментальних підходів, а також основних методологічних положень з антикризового управління регіоном, що базується на системі його економічної безпеки, формулювання його нових цілей і завдань, застосування нових методів та інструментів у практиці антикризового регіонального управління тощо. Однак, як показав аналіз наукової літератури з теорій регіонального розвитку, дотепер у багатьох роботах із регіонознавства й регіональної економіки регіон визначається переважно як об'єднання у рамках конкретної території населення й природних ресурсів, виробництва та споживання товарів, сфери обслуговування, не сприймаючись при цьому як носій особливих економічних інтересів [1, с. 86]. Низка інших сучасних теорій (табл. 1) розглядає регіон як багатоаспектну й багатофункціональну систему, що відрізняється функціональними ознаками. Однак і вони не дають досить надійної теоретичної бази для побудови адекватної сучасним вимогам і тенденціям розвитку системи економічної безпеки регіону, що враховує стратегічні аспекти функціонування регіонів, а також особливості функціонування й розвитку соціально-економічної системи України в територіальному аспекті [3, с. 124].

Утім, останнім часом у теорії й практиці антикризового управління все більшого поширення знаходять принципи економічної безпеки регіону, причому суть особливо наочно проявляється саме в регіональному аспекті. Це пов'язано з тим, що економічна безпека оцінюється насамперед на певних територіях, у кожній з яких економічні, природні, соціальні й інші складники створюють єдину систему (регіональний комплекс), що, своєю чергою, є елементом загальної територіальної структури.

Нами сформульоване таке визначення регіону, що враховує вимоги економічної безпеки: регіон – інтегральне утворення, що володіє певною єдністю природних, господарських і соціальних компонентів, виступає самостійним повноцінним суб'єктом відносин на різних рівнях

(регіональному, міждержавному, міжнародному), здатне до саморозвитку за рахунок наявних конкурентних переваг, що дають змогу задовольняти основні життєві потреби населення, що проживає як на даній території, так і поза нею.

В умовах модернізації велике значення для наукового обґрунтування й деталізації дослідження економічних процесів одержує регіональна економіка, що являє собою галузь наукових знань про прояв і розвиток соціально-економічних процесів і явищ у їх безпосередньому ув'язуванні з ресурсними можливостями й економічним потенціалом на окремих територіях.

У цьому зв'язку деталізоване дослідження сутності й змісту регіональної економіки актуалізує ефективне перетворення у життя регіональної політики.

Регіон служить складовим елементом економічної системи, у складі якої представлено основні показники соціально-економічної структури виробництва, для якої властива присутність певних природних і ресурсних чинників, процеси управління якою реалізують регіональні органи влади. Регіон є одним із ключових об'єктів організаційно-економічних і політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя й задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку.

До основних умов антикризового управління регіоном варто віднести:

- урахування інтересів і задоволення запитів населення регіону, кон'юнктури ринку, суб'єктів ринкових відносин;
- адаптацію економічної системи регіону до чинників зовнішнього оточення й внутрішньої будови;
- формування антикризової стратегії регіону [2, с. 47].

Специфічні характеристики регіону варто обов'язково враховувати в процесі розроблення цільових антикризових програм, необхідність яких викликана такими умовами:

- зв'язок регіональної політики й державної, у тому числі зумовленої фінансовою залежністю регіональних бюджетів від фінансування центру;

Таблиця 1

Парадигми визначення регіону

Парадигма	Визначення регіону в рамках парадигми
Регіон – квазідержавна	Відносно відособлена підсистема країни й національної економіки
Регіон – квазікорпорація	Великий економічний суб'єкт, що бере участь у конкурентній боротьбі за ринки товарів, послуг, капіталу
Регіон – ринок	Ринковий ареал, що володіє певними границями, з певною ситуацією здійснення економічної діяльності (підприємницький клімат), а також особливостями регіональних ринків праці, інформації, знань, цінних паперів, капіталу, кредитно-фінансових ресурсів, різних товарів і послуг тощо
Регіон – соціум	Сукупність людей, що проживають на певній території, зі здатністю до відтворення соціального життя (населення, культури, охорони здоров'я, трудових ресурсів, освіти, навколишнього середовища тощо) і розвитку системи розселення

Джерело: узагальнено за [1; 3; 4]

- наявність природно-сировинної бази;
- специфіка кліматичних і екологічних умов;
- сформована структура економіки та ін.

Регіони виступають ключовим елементом реалізації державної соціально-економічної політики у зв'язку з тим, що сфера її переломлення поширюється передусім на регіональну економіко-політичну систему. Можна сказати, що функціонування економіки регіонів зумовлене комплексом інтересів держави, спрямованих на розроблення ефективної системи управління, що передбачає формування власної регіональної системи управління з правом вільного розпорядження наявними ресурсами й потенціалом [1, с. 42].

Розглядаючи регіон як єдину, неподільну систему, що базується на певних принципах і взаємозв'язках, технологіях антикризового управління, можна виділити його особливості:

- наявність множини фізично неоднорідних, взаємозалежних підсистем;
- диференціація структур управління;
- недостатня координація керуючих впливів;
- нестабільність окремих елементів системи.

З огляду на вказані особливості, доцільно розглядати регіон як відособлену територію в межах держави, що характеризується власною системою адміністративних органів управління, системністю ведення господарства, спеціалізацією економіки, збалансованістю розвитку продуктивних сил на основі ефективного поділу праці. Наявність відособленої території спричиняє забезпеченість регіону різними видами ресурсів, здатність і можливість самостійно вирішувати виникаючі соціально-економічні проблеми в рамках регламентованих повноважень і сформульованих стратегічних антикризових цілей. При цьому системність ведення господарства передбачає наявність тісного взаємозв'язку між елементами регіонального господарства в рамках спеціалізації регіону. Збалансованість характеризує процеси дотримання пропорцій усередині регіону, спрямовані на забезпечення розширеного відтворення. Варто здійснити комплекс заходів, що сприяє досягненню відзначених стратегічних антикризових цілей регіону:

- реалізація ресурсного й соціально-економічного потенціалу на основі виділення критеріїв, параметрів, коштів і технологій антикризового управління регіоном;
- забезпечення розвитку регіональних і муніципальних суб'єктів господарювання з метою удосконалення функціонування економічної системи;
- поліпшення системи й методик управління регіоном;
- скорочення негативного впливу зовнішнього середовища;
- формування ефективного зворотного зв'язку між регіональними органами влади, суб'єктами господарювання й населенням.

Реалізація останнього з відзначених заходів, а саме формування ефективного зворотного зв'язку між регіональними органами влади, суб'єктами господарювання й населенням, спрямована на підвищення якості життя громадян, результативності й розвитку здійснюваної регіональної політики, складовими елементами яких є:

- сприяння реалізації соціального й економічного потенціалу;
- підвищення якості життя населення;
- удосконалення інформаційної, інституціональної, правової й інших видів структур;
- активізація інноваційної й інвестиційної діяльності та ін.

Виділяючи як підсистеми населення галузеву спеціалізацію, ресурси, інфраструктуру та ін., регіональну економіку можна представити як систему соціально-економічних відносин, що являє собою:

- 1) об'єкт державного впливу й реалізації управлінських рішень у діяльності господарюючих суб'єктів;
- 2) суб'єкт, що реалізує функції управління й регулювання розвитку господарюючих суб'єктів, що знаходяться на його території;
- 3) сукупність різноманітних структур (виробництво, соціальна сфера, фінанси та ін.);
- 4) складовий елемент національної економіки;
- 5) виконавця цільових програм і проєктів соціально-економічного розвитку регіону і т. д.

У ході реалізації антикризових заходів в Україні спостерігається явний акцент на стабілізацію грошово-кредитної і фінансової сфер економіки, слабо реалізуються заходи, спрямовані на розвиток реального сектору економіки і його інноваційного потенціалу. Системи управління, які діють на регіональному рівні, були призначені для роботи у стабільному економічному середовищі і виявилися мало придатними для вирішення антикризових завдань у період зниження ділової активності. Тому актуальним науково-практичним завданням є розроблення науково обґрунтованого комплексу антикризових управлінських заходів державної політики, адекватних специфіці прояву криз на мезорівні, оскільки важливим чинником макроекономічної стабільності України є економічна безпека її регіонів [5, с. 176].

Існування соціально-економічних систем являє собою циклічний процес, для якого характерна закономірність настання та розв'язання криз.

Криза – господарське, економічне потрясіння, залежне від порушення відповідності між попитом та пропозицією [6, с. 48].

Антикризове управління є складовою частиною управлінської діяльності, тому йому притаманні риси, характерні для всіх видів управління:

- 1) за змістом являє собою інформаційну взаємодію, в основі якої лежить прийом і передача інформації;

- 2) складається з керуючої та керованої підсистем;
- 3) між підсистемами існує зворотний зв'язок;
- 4) результат управління – збереження оптимального рівня економічної безпеки.

Функція антикризового управління полягає в адаптації об'єкта до нових умов господарювання за допомогою раціонального й ефективного застосування до них профілактичних, оздоровчих заходів, створення нових умов подальшого розвитку за мінімальних утрат.

Основний принцип антикризового управління – постійний моніторинг внутрішнього і зовнішнього середовища об'єкта дослідження (з метою раннього виявлення загрози кризи, своєчасного уловлювання сигналів, що свідчать про можливе погіршення становища об'єкта, його конкурентного статусу).

Однаковий вплив зовнішніх чинників по-різному відбивається на стані об'єктів через особливості внутрішнього середовища і зв'язків із зовнішнім середовищем.

Визнаючи, що економіка розвивається циклічно, необхідно розглядати подвійну природу кризи: як деструктивного процесу руйнування, з одного боку, і як можливість поновлення – з іншого [7, с. 8].

У цьому разі ми маємо на увазі те, що криза не лише створює проблеми, а й відкриває можливості провести санацію економіки, виявити її слабкі місця за допомогою оцінки рівня економічної безпеки, іншими словами, виправити ті недоліки, які на траєкторії безкризового розвитку не помітні.

Отже, криза розчищає шлях для масових інвестицій, допомагаючи економіці перейти в іншу фазу. Темпи зростання виробництва в новому циклі зумовлені, перш за все, інтенсивністю і розмірами оновлення основного капіталу в посткризовий період. Таким чином, криза виявляє не тільки межу, а й імпульс у розвитку економіки, виконуючи «очисну», стимулюючу функцію. Викликаючи масовий моральний знос основного капіталу, криза дає можливість здійснювати масштабні інвестиції, причому на новому технічному рівні.

Результати прогнозування найважливіших показників розвитку соціально-економічної сфери території і рівня її економічної безпеки дають змогу оцінити наслідки прийнятих управлінських рішень і ризики їх реалізації як відгук системи на дію сукупності керованих і некерованих чинників. Умови невизначеності та підвищеного ризику з боку політичних, економічних, військових та інших чинників вимагають від органів державної влади ефективного застосування методів антикризового прогнозування соціально-економічного розвитку держави та окремих його територіальних одиниць. Забезпечення умов для створення керованого процесу мінімізації негативних наслідків дії ризиків і забезпечення високого рівня економічної безпеки є складним методологічним і прикладним завданням [1, с. 124].

Увагу органів управління зосереджено на пошуку ефективних інструментів регулювання і контролю соціальних та економічних викликів і загроз, ризиків та дестабілізуючих систему чинників. Оцінка ймовірності впливу зовнішніх і внутрішніх процесів та явищ, масштабів їхнього впливу на параметри соціально-економічної динаміки регіонів лежить в основі розроблення прогнозів територій.

Успішність функціонування економіки регіону, його стійкість і економічна безпека строго та безпосередньо залежать від якості побудови прогнозних документів й адекватності прийнятих управлінських рішень. Ученими і практиками у сфері державного управління розроблено значну кількість підходів, запропоновано низку інструментів, спрямованих на оцінку вірогідності показників та індикаторів розвитку територій. Під час прогнозування показників соціально-економічного розвитку території та рівня її економічної безпеки передбачається, що зберігаються основні параметри й умови національної та регіональної систем: зовнішні і внутрішні чинники ризику, які впливають на соціально-економічні процеси, що протікають на території регіону; реалізуються заплановані програми і реформи; відтворювальний процес протікає у рамках планованого органами влади економічного циклу; раціонально розподіляються вироблений продукт і дохід. За такого стратегічного планування не враховується набір чинників, що породжуються нестабільністю економічного та політичного середовища, поведінкою економічних суб'єктів, соціальною обстановкою та ін. [8, с. 92]. Процес ідентифікації та аналізу ризиків у рамках прогнозування розвитку соціально-економічної системи мезорівня є основою процедури оцінки ризику прийняття рішень органами управління [2, с. 83].

В останні часи зростає самостійність територій, які несуть усе більш серйозну відповідальність за підсумки свого антикризового управління. Однак державі необхідно постійно проводити ефективні антикризові програми, підтримувати регіони, щоб уникнути у них кризового стану. Соціально-економічне становище областей України можна пояснити як об'єктивними причинами, так і суб'єктивними, передусім методами управління територією. В останні роки проведення економічних реформ показало, що регіони, які використовують прогресивні підходи до управління розвитком територій, найменше піддаються кризовим тенденціям. У непростих умовах, у період подолання кризи, порівняльну перевагу мали, насамперед, ті території, які застосовували адекватні сучасні інструменти і методи управління власним розвитком. Регулювання територіального розвитку може здійснюватися під час використання широкого спектра певних дій, за допомогою яких держава стимулює розвиток економіки конкретного суб'єкта, збільшує податкову базу,

створює додаткові робочі місця, розширює потенціал для тих видів економічної активності, для яких у даного регіону є найбільша кількість можливостей [1, с. 222]. Парадигма сталого розвитку, що передбачає динамічний процес послідовних позитивних змін, які забезпечують збалансованість економічного, соціального та фінансових аспектів, повинна лежати в основі формування підходів до вирішення проблем територіальних утворень. Це особливо актуально сьогодні, коли відбувається перенесення центру ваги економічних реформ на рівень регіонів і посилення їхньої ролі в реалізації економічної політики держави. Кризова ситуація соціально-економічного розвитку території буде виражатися у зниженні прибутків організацій, якості життя населення, доходів бюджету, ВРП та інших показників. Це, своєю чергою, призведе до скорочення робочих місць і тривалої кризи. Сьогодні антикризове управління територіями України має бути спрямоване на розроблення державних регіональних антикризових програм.

Висновки з проведеного дослідження.

Управління антикризовим розвитком, формуючи, з одного боку, першорядні завдання і цілі власного розвитку на визначеному часовому етапі, з іншого боку, стає основою для формування у своєму складі рівних стратегій економічного і соціального розвитку регіонів. Природно, що підхід державного антикризового територіального управління змінюється залежно від геополітичної і соціально-економічної спрямованості держави на певному рубежі розвитку, створених відносин між центральними та місцевими органами влади, зовнішньоекономічних умов, тобто від системи чинників і критеріїв, що впливають на цільові пріоритети розвитку суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик Р.Р. Детермінанти регіонального розвитку у вимірі економічної безпеки України : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України, 2016. 352 с.
2. Моделювання економічної безпеки : монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. Харків : ІНЖЕК, 2006. 240 с.
3. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Київ : НІСД, 2014. 468 с.
4. Онищенко С.В. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 389 с.
5. Предборський В.А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.
6. Пушак Я.Я., Піцура Я.С. Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки в Україні : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2017. 368 с.
7. Солодовник О.О. Основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки: сутність і напрями вдосконалення. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-6-12>
8. Економічна безпека України : монографія / В.Г. Федоренко, І.М. Грищенко та ін. Київ : ДКС центр, 2017. 462 с.

REFERENCES:

1. Bilyk P.P. (2016) Determinanty regionalnoho rozvytku u vymiri ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia. Lviv: NAN Ukrainy [Determinants of regional development in the economic dimension Security of Ukraine: monograph]. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 352 p. (in Ukrainian)
2. Heiets V.M., Kyzym M.O., Klebanova T.S., Cherniak O.I. (2006) Modeliuvannya ekonomichnoi bezpeky: monohrafiia [Modeling of Economic Security: Monograph]. Kharkiv: INZhEK, 240 p. (in Ukrainian)
3. Humeniuk A.M. (2014) Bezpeka strukturno-institutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty: monohrafiia [Security of structural and institutional transformation of the region's economy: Theoretical bases and applied aspects: Monograph]. Kyiv: NISD, 468 p. (in Ukrainian)
4. Onyshchenko S.V. (2019) Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia [Economic Security: State, Region, Enterprise: Monograph]. Poltava: PoltNTU, 389 p. (in Ukrainian)
5. Predborskyi V.A. (2005) Ekonomichna bezpeka derzhavy: Monohrafiia [Economic security of the state: monograph]. Kyiv: Kondor, 391 p.
6. Pushak Ya.Ia., Pitsura Ya.S. (2017) Aktualni problemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v Ukraini: kolektyvna monohrafiia. [Actual problems of economic security in Ukraine: Collective monograph]. Lviv: Liha-Pris, 368 p. (in Ukrainian)
7. Solodovnik O.O. (2021) Osnovni pidkhody do otsiniuvannya ekonomichnoi ta finansovoi bezpeky: sutnist i napriamy vdoskonalennia. [Basic approaches to evaluating economic and financial security: the essence and directions of improvement]. *Biznes Inform*, no. 2, pp. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-6-12> (in Ukrainian)
8. Fedorenko V.H., Hryshchenko I.M. ta inshi (2017) Ekonomichna bezpeka Ukrainy: monohrafiia [Economic Security of Ukraine: Monograph]. Kyiv: TOV «DKS tsentr», 462 p. (in Ukrainian)